

MITMUSE OSASTAVA *SID*- JA *SI*-LÖPU VARIEERUMISE KASUTUSPÕHINE ANALÜÜS

ANN METSLANG

1. Sissejuhatus

Sid on kumulatiivne formatiiv, kus mitmus koos osastava käände tunnusega väljendub segmenteerimatult, nt *pesasid* (EKG: 214; EKK: 243). Siinses käsitluses nimetatakse seda formatiivi *sid*-lõpuks ning kesken- dutakse selle kahe eri variandi, *sid*- ja *si*-lõpu uurimisele. Seejuures ei nime- tata osastavas tüvemitmuslikke *ne*- ja *s*-sõnu *si*-lõpulisteks, kuna *s* kuulub tüvesse ja *i* on mitmuse tunnus, st *si* on tüvega flektiivselt liitunud ja seda ei saaks tüvest eraldada (*lootus*- ja *inimene*-tüüp EKG: 342–343 järgi).

Lühikese ja pika mitmuse osastava varieerumist on uuritud ka varem (vt nt Trummer 2005; Kaalep 2010), vähem on aga tähelepanu pööratud *sid*-lõpu ja *si*-lõpu omavahelisele varieerumisele. Seda on tänapäeva üldkeeles tähel- datud näiteks õpilaskirjandites ja internetikeeles (vt Habicht 2006: 18; Kukk 2010: 26–27; Soodla 2010: 68–70), nt vormi *pesasid* asemel võidakse kasutada ka *pesasi*, ning põhjendatud kõnekeelsusega, murdetaustaga ja loomuliku mor- fologia teooria põhimõtetega, sh topeltmarkeeringu ebavajalikkusega (öko- noomsusega) (Habicht jt 2006: 613–614; Kukk 2010: 26–27; Metslang 2012: 54–57, 2013: 515). Karin Soodla (2010: 70) on vaadanud ka *sid*- ja *si*-lõpuliste vormide astmevahelduslikkust ning silpide arvu. Külli Habichti jt järgi kasu- tatakse *si*-lõppu toimetamata kirjalikes tekstides „viimasel ajal väga sageli”, näiteks tuuakse õpilaskirjandites kasutatud *kõrgeid mägesi*, *suuri muresi* jne. Tendentsi levimise põhjuseks peetakse keelekasutaja arvamust, et *si*-lõpp on kogu morfoloogilise info edasiandmiseks piisav ning osastava lõpp *d* ei lisa mi- dagi olulist, mistõttu võib loobuda topeltmarkeeringust. Samuti toetab *si*-lõp- pu murdekeelne taust (Habicht jt 2006: 613–614). Murdeti on *si*-lõpp levinud keskmurdes, põhiliselt selle kesk- ja kirdeosas, samuti idapoolsel Harjumaal, Järvamaal ning läänepoolsel Virumaal. Keskmurde lääne- ja kaguosas on aga pigem levinud *sid*-lõpulised vormid, kuigi *sid*- ja *si*-lõpp esinevad paralleel- selt kogu keskmurde alal. *si*-lõppu kasutatakse seejuures pigem kolmanda- ja teisevärtelistes tüvedes ning *sid*-lõppu esmavärtelistes tüvedes (Valmet 1956: 25, 30–31). Rätsepa (1979: 22) järgi on *si*-lõpp enim levinud keskmurdes, kuid seda leidub ka saarte ja läänemurdes ning kirderannikumurdes. Nii *sid*- kui ka *si*-lõpp on ajalooliselt analoogiamoodustuslikud (Valmet 1956: 20). See tä- hendab, et lõpud on moodustatud *ne*- ja *s*-lõpuliste sõnade mitmuse osastava vormide eeskujul, nt *roheline* (nim) : *rohelisi* (mitm os); *oskus* (nim) : *oskusi* (mitm os).

Siinne analüüs on välja kasvanud 2013. aasta juulis Keeles ja Kirjanduses ilmunud artiklist „Osastava käände vormide kasutamisest eesti kirjakeeles”. Selles uuriti mitmeid pika ja lühikese osastava lõpu paralleelvariante: ain- suse vokaal- ja *t*-lõpp, mitmuse *id*- ja *sid*-lõpp, vokaal- ja *sid*-lõpp, vokaal- ja *id*-lõpp ning selles artiklis käsitletav *si*- ja *sid*-lõpp. Vaadeldi ka kuue sõna

mitmuse osastava *sid-* ja *si-lõpu* varieerumist: *huvi, idee, menüü, oma, vend* ja *viga*. Kõigi markersõnadega eelistati ülekaalukalt *sid-lõppu*, kuigi viie markersõnaga leidus ka *si-* vorme (Metslang 2013). Teemat tuleks uurida suurema hulga materjali põhjal, et leida vastus küsimusele, kas on siiski sõnu, millega eelistatakse *si-lõppu*, samuti tunnuseid, millest võib olla *sid-* ja *si-lõpu* varieerumine tingitud. Võimalike tunnustena tulevad nüüd vaatluse alla käändsõna muuttüüp, sõnaliik, fraasisisene analogia ning vormi paiknemine voo alguses või lõpus. Otsitakse seaduspärasusi, millistega neist tunnustest saab *sid-* ja *si-lõpu* varieerumist seletada. Materjalina kasutatakse internetikeelt. Arvestades internetikeele omapära – suulise ja kirjaliku keele vahepealsust –, ei tohiks toimetamata tekstid peegeldada vaid kirjakeele norminguga lubatud, vaid tegelikku keelekasutust.

Internetikeele materjal pärineb uue meedia korpusest, milles on umbes 22 miljonit tekstisõna 2000. aastate alguses kogutud toimetamata internetitekstidest, mis pärinevad jututubadest, uudisgruppidest, kommentaaridest ja foorumitest.¹ Materjali kogudes keskenduti juhtudele, kus sama algvormiga leidus nii *sid-* kui ka *si-lõpulist* mitmuse osastavat, st *sid-* ja *si-lõpp* varieerusid. Morfoloogiliseks analüüsiks kasutati automaatse märgenduse programmi Estmorf², mille tulemusi kontrolliti kasutajaliidese päringutega³. Kuigi materjal on kogutud kvantitatiivsetele meetoditele tuginedes, on analüüsi laad kvalitatiivne.

Artikkel on jaotatud neljaks mõtteliseks osaks, millest esimese moodustavad sissejuhatus ja teoreetilise tausta – kasutuspõhise keelekirjelduse – tutvustus (1.–2. ptk). Teises osas antakse materjalist ülevaade (3. ptk) ning kolmandas esitatakse *sid-* ja *si-lõpu* varieerumise olulisemad tunnused (4. ptk), mis neljandas osas kokku võetakse (5. ptk).

2. Kasutuspõhine keelekirjeldus

Termini *kasutuspõhine keelekirjeldus* võttis esimesena kasutusele Ronald W. Langacker 1987. aastal, defineerides seda üksikasjalikumalt 1988. aastal (Barlow, Kemmer 2000: vii). Lähenemist on nimetatud nii kognitiiv-funktsionaalseks kui ka kasutuspõhiseks, et rõhutada selle olulisimat printsiipi, mille järgi keele struktuur tuleneb keelekasutusest (ja vastupidi) (Tomasello 2003: 5).

Langackeri definitsiooni järgi on kasutuspõhise lähenemise puhul kõige tähtsamad tegelik keelekasutus ja kõnelejate (keelekasutajate) teadmised sellest. Ta toob näiteks inglise keele reeglipäraselt moodustatud mitmusevormide loetelu, mida pole tegelikult vaja – piisab mitmuse moodustamise reeglist. See on aga valearusaam reeglist/loetelust (ingl *rule/list fallacy*). Tegelikult peaks grammatika sisaldama nii reegleid kui ka loetelusid. Viimased ei ole küll ökonoomsed, aga kui mõnd loetelu liiget kasutatakse sagedasti ja sellest saab keeleüksus (*unit*), ei saa üksust taandada üldistele reeglitele. Keeleüksusteks nimetatakse kinnistunud kognitiivseid struktuure, mille kõneleja on õppinud nii selgeks, et võib neid kasutada automaatselt, märkamata nende üksikuid osi või ülesehitust (Langacker 1987: 492, 494, 1988: 129–130, 2000: 2).

¹ <http://www.cl.ut.ee/korpused/segakorpus/uusmeedia> (13. X 2015).

² www.filosoft.ee (13. X 2015).

³ <http://www.cl.ut.ee/korpused/kasutajaliides/> (13. X 2015).

Seega on kasutuspõhisuse järgi keele struktuur ja kasutusjuhud tihedalt seotud (Barlow, Kemmer 2000: viii). Langackeri järgi on kasutusjuht (*usage event*) sümbolitest koosnev väljendus, mida kõneleja kasutab kindlatel asjaoludel ning kindla eesmärgiga. Kasutusjuht sõltub kontekstist. Kui tegu on kõnega, siis on kasutusjuhuks ka väljendi väljaütlemine (Langacker 1987: 494).

Tegelikku keelekasutust uurides ei saa alahinnata kasutusandmestiku tähtsust. Kui keelesüsteem on kasutusega tihedalt seotud, peavad teooria ja analüüs põhinema tegeliku keelekasutuse vaatlusandmestikul. Sellest johtub sageduse olulisus, kuna keelesüsteem põhineb kogemusel. Sagedus ühtaegu nii loob süsteemi kui ka on selle tulemus. Mida suurem on sagedus, seda suurem on kinnistumine (Barlow, Kemmer 2000: x, xv; Langacker 1987: 59).

Rõhutatud on ka kasutuse, sünkroonilise varieerumise ja diakroonilise muutuse tihedat seost. Andmestikust ilmneb mitmeid varieerumisi vormilistest sotsiaalseteni. Üks variant võib olla kinnistunud eri põhjustel. Need põhjused võivad olla nii süsteemisisesed kui ka kontekstist või situatsioonist tulenevad (Barlow, Kemmer 2000: xviii).

Kasutuspõhine lähenemine on lai teooria, mis hõlmab paljusid kognitiivse grammatika mudeleid. Eesti uurijatest on kasutuspõhist lähenemist selgitanud näiteks Pille Penjam (2008), keskendudes oma doktoritöö teooriaosas kitsamalt ühele kasutuspõhise lähenemise teooriale, konstruktsioonigrammatikale, ja Heete Sakhai (2011), tutvustades radikaalset konstruktsioonigrammatikat. Kasutuspõhisele keelekäsitlusele tugineb ka Pille Esloni (2013, 2014) eesti vahekeele korpusega seonduv uurimistöö.

3. Materjal

Uue meedia korpuse failidest otsiti kõiki mitmuse osastavaks märgendatud sõnavorme, mis esinesid nii *sid-* kui ka *si-*lõpulisena. Tekstitöötusel⁴ saadud info järgi tehti otsingud uue meedia korpuse kasutajaliideseaga. Kõik sõnavormid loeti ükshaaval üle: näiteks kui mingit kommentaari oli korpuses mitu korda ühesugusena, läks see arvesse ainult üks kord. Analüüsitavad sõnad käituvad morfoloogiliselt erinevalt. On sõnu, kus *sid* on grammatikakirjelduse järgi ainuvõimalik mitmuse osastava lõpp: EKG järgi *koi-*, *auto-* ja *ema-*tüüpi sõnad (nt *koisid*, *autosid*, *emasid*). Teise grupi moodustavad sõnad, kus *sid*-lõpp on üks paralleelvõimalus: *idee-*, *siil-*, *seminar-* ja *õnnelik-*tüüpi sõnad (nt *ideid* ~ *ideesid*, *siile* ~ *siilid*, *seminare* ~ *seminarisid*, *õnnelikke* ~ *õnnelikkusid*). Kolmandasse gruppi kuuluvad sõnad, kus *s* ei kuulu morfoloogilise lõpu koosseisu, vaid tüve juurde: *lootus-* ja *inimene-*tüüpi sõnad (nt paralleelvõimalusega *lootusi* ~ *lootuseid* ja ainuvõimalik *inimesi*). Viimase grupi sõnu siinses artiklis ei vaadelda. Seega jäetakse andmestikust välja *lootus-* ja *inimene-*tüüpi sõnad ning materjali hulka jäävad esimesest grupist *koi-*, *auto-* ja *ema-*tüüpi sõnad, teisest grupist ainult *siil-*tüüpi sõnad, kuna materjali hulgas ei leidunud *idee-*, *seminar-* ja *õnnelik-*tüüpi varieeruva *sid-* ja *si-*lõpuga sõnu. Kaasa on arvatud veel *kanal-*tüüpi ning passiivsesse morfoloogiasse kuuluvad sõnad. Kõik nende tüüpide sõnad saavad kirjakeele normingu järgi olla mit-

⁴ Aitäh Maret Kaskale ja Uku Raudverele abi eest materjali kogumisel ja tekstitöötusel.

muse osastavas *sid*-lõpulised, v.a *kanal*-tüüp (nt *kanaleid*), kuhu kuulus vaid üks andmestikus esinenud sõna: *paidekas*.

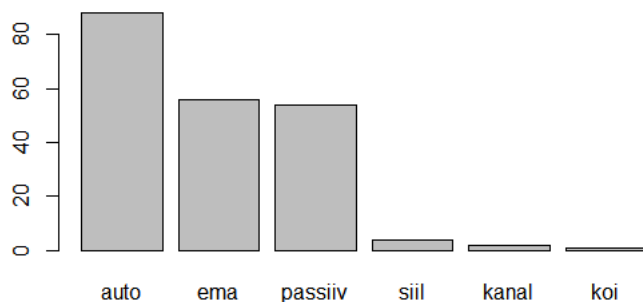
Kokku kuulub materjali 205 varieeruva *sid*- ja *si*-lõpuga sõna, sealhulgas kõik sõnad, mille mõlemat vormi leidub vaid üks kord.

Järgnevas otsitakse vastust küsimustele, kas muuttüüp, sõnaliik, fraasisene analoogia ning vormi paiknemine voo alguses või lõpus mõjutavad sõna *sid*- ja *si*-lõpulise mitmuse osastava varieerumist.

4. *sid*- ja *si*-lõpu varieerumist mõjutavad tunnused

4.1. Muuttüüp

Varieeruva *sid*- ja *si*-lõpuga oli enim *auto*-tüüpi sõnu (89), seejärel *ema*-tüüpi (56), passiivsesse morfoloogiasse kuuluvaid (54), *siil*- (4), *kanal*- (1) ja *koi*-tüüpi (1) sõnu. Joonis 1 illustreerib varieeruvate sõnade muuttüüpidesse jaotumist.

Joonis 1. Varieeruva *sid*- ja *si*-lõpuga sõnade jaotumine muuttüübiti (passiiv = passiivsesse morfoloogiasse kuuluvad sõnad).

Jooniselt 1 nähtub, et rohkem varieerub *sid*- ja *si*-lõpp tüüpides, kus EKG järgi on *sid*-lõpp mitmuse osastava ainuvõimalik variant, nt *autosid* ja *emasid*. *sid*-lõpp on ainuvõimalik ka *koi*-tüübis. *auto*-tüübis leidis kümme sõna, kus kirjakeele normingust hälbiv *si*-lõpp oli levinum kui *sid*-lõpp: *imagesi*, *kallasi*, *mersusi*, *muuvisi*, *naiskasi*, *nokusi*, *pubesi*, *sopranosi*, *spoilasi* ja *sudokusi*. Tuleb rõhutada, et selliste vormide kasutuskordi oli väga vähe: *si*-lõpulist vormi ainult 2–4 korda ja *sid*-lõpulist 1–2 korda. Nii väheste esinemiskordade põhjal ei saa üldistada, et *si*-lõpp oleks selgelt eelistatum.

ema-tüübis on kolm sõna, millel osutus eelistatumaks kirjakeele normingust hälbiv *si*-lõpp, mitte normingule vastav *sid*-lõpp: vormid *musisi*, *semusi* ja *vibusi*.

Kolmandana oli varieerumist rohkem passiivses morfoloogias, kus leidis üks sõna, millega eelistati kirjakeele normingust hälbivat *si*-lõppu: vorm *soovilugusi*. Omapärase morfoloogiaga oli pronoomen *mõni*, millest mitmuse osastavas kasutati ka vorme *mõndasid* ja *mõndasi* (pro *mõnesid*, *mõnd* ja

mõnda). Seejuures on märkimist väärt, et praegused passiivse morfoloogia sõnade loendid on lõplikud ja esindavad kirjakeelt, mitte argikeelt. Argikeele all mõeldakse siin kirjakeelega võrreldes vabamat, normilõdvemat keelekuju vähenõudlikuma igapäevase suhtluse jaoks (EKK: 627). Passiivsesse morfoloogiasse kuuluvad näiteks paljud materjali astmevahelduslikud sõnad: *kolm, lugu, neli, nägu, tegu* jne. Kuna passiivsest morfoloogiast oli eelistatult *si-lõpuline* ainult üks sõna (*soovilugusi*), võib oletada, et passiivse morfoloogia ehk kirjakeele sõnad on eelistatult *sid-lõpulisel*. Seega *si-lõpulistena* eelistatakse rohkem argikeelseid sõnu (vt *auto-tüübi* eelistatult *si-lõpulistest* sõnade loendit).

Järgmises, *siil-tüübis*, oli varieeruvaid sõnu vaid neli, kuid nende seas oli siiski üks, mis oli mitmuse osastavas eelistatult kirjakeele normingust hälbig: *norm : normisi* (pro *normisid, norme*).

Materjalist võiks ainult *paidekas* olla *kanal-tüübis*: normingule vastab mitmuse osastav *paidekaid*. Huvitaval kombel oli aga sellest sõnast kasutatud mitmuse osastava vorme *paidekasi* ja *paidekasid*, kumbagi esines üks kord. Mõlemad tekstid pärinevad jututubadest ja on kirjutatud erineva kasutajanime alt. Näitesse 1 ja 2 on jäetud ette ja järele kontekstilaused, et vormi ümbrus selgemalt esile tuua.

(1) EVE-LIIS: ohh ikka alles

katz: mis nüüd viga

Ol4F: plju siin praegu **paidekasi** on?

katz: ikka alles jah

(2) kribu: mis teete?

Ashley: ma olen ju sinusse ikkagi =P @ Bicutys irw

PIKU: siin **paidekasid** on we

Bicutys: ähääääääääää

Ka *koi-tüübist* oli materjalis ainult üks sõna: *täi*, kaks korda kasutati vormi *täisi* ja kaks korda *täisid*.

Muuttüüp on tunnus, mis annab infot sõna aktiivsesse või passiivsesse morfoloogiasse kuulumise, astmevahelduslikkuse ja algvormi välte kohta. Siinse materjali põhjal selgub, et aktiivsesse morfoloogiasse kuuluvad sõnad varieeruvad passiivsesse morfoloogiasse kuuluvatest sõnadest rohkem. Selline tulemus on mõneti ootuspärane, kuna aktiivsesse morfoloogiasse kuulubki rohkem sõnu kui passiivsesse. Kui otstarbekas ja põhjendatud on aga aktiivsesse ja passiivsesse morfoloogiasse jaotamine üldse, pole siinse artikli teema (vt nt Ehala 1997). Esinenud muuttüüpidest on astmevahelduslik ainult *siil-tüüp*, seega saab väita, et siinse materjali järgi on astmevahelduseta sõnadel mitmuse osastava *sid-* ja *si-lõpu* varieerumist rohkem kui astmevaheldusega sõnadel. Võrdluseks: Soodla (2010: 68–70) ei leidnud uuritud seitsme marker-sõna näitel, et astmevahelduslikkus *si-* või *sid-lõpu* valikut mõjutaks. Kõigest astmevahelduslikest sõnadest (*siil-tüübist* ja passiivsest morfoloogiast kokku 34) varieeruvad rohkem laadivahelduslikud (23), mitte vältevahelduslikud (11). Materjali põhjal varieeruvad enim teisevärtelise algvormiga sõnad (*auto-tüüpi*), seejärel esmavärtelise algvormiga (*ema-* ja *kanal-tüüpi*) ja vähim kolmandavärtelise algvormiga sõnad (*siil-* ja *koi-tüüpi*).

Enim varieeruvate sõnade loetelu vaadates selgub, et paljud neist ei kuulu normitud kirjakeelde. Argikeelsed sõnad võivad enam varieeruda, kuna

need ei ole normitud kirjakeeles nii levinud ning seetõttu ei ole ka kirjakeele morfoloogiareeglite rakendamine kinnistunud ja iseenesestmõistetav. Nende vormide puhul mängib rolli just kasutus. Kuigi eesti normitud kirjakeeles on mitmuse osastava moodustamise reeglid, mille järgi kumulatiivne tunnus peaks olema *sid*, selgub materjalist, et mõnd sõna kasutatakse eelistatult *si-lõpulisena*. Sellisel juhul võib oletada, et *si-lõpulis* vormid on muutumas keeleüksusteks, kuna need ei lähtu üldistest mitmuse osastava moodustamise reeglitest. Võimalik, et keelekasutaja on mõne vormi üksusena omandanud ja kasutab seda automaatselt, mõtlemata selle morfoloogilisele koostisele. Hea näide on *mõndasi*, mis kirjakeele normingu järgi peaks olema kasutatud *mõnda*, *mõnd* või *mõnesid*, aga mitmuse osastavas saab see osastava topeltmarkeeringu: kasutatakse nii ainsuse osastava lõppu *da* kui ka mitmuse osastava kumulatiivset tunnust *si – mõndasi*. Ei saa aga öelda, et tegu oleks juba valmis keeleüksustega, kuna sel juhul peaks olema *si-lõpulis* vorme oluliselt rohkem kui *sid-lõpulis*.

Kasutuspõhisuse kasuks räägib ka murdetaust, mille järgi võib arvata, et *si-lõpp* pole kunagi päris taandunud olnudki, vaid on olnud *sid-lõpu* kõrval alati paralleelselt kasutusel. Mitmuse osastava moodustamist õpetatakse koolis, seetõttu eelistab ortograafiareegleid järgida tahtev keelekasutaja *sid-lõppu si-lõpule*. Paljudes kirjalikes tekstides on *si-lõppe sid-lõppudeks* parandanud keeleteimetajad. Siiski kasutatakse *si-lõpulist* mitmuse osastavat suulises kõnes ja toimetamata kirjalikes tekstides.

4.2. Sõnaliik

Ühe varieerumist mõjutava tunnusena vaadati ka sõnaliiki. Siinse materjali sõnadest varieeruvad enim substantiivid: vaatlusalusest 205 sõnast on 186 substantiivid. Sellest ei saa siiski ulatuslikumat järeldust teha, kuna pole teada, missugune on analüüsitud tekstides sõnaliikide omavaheline suhe. Varieeruva *sid-* ja *si-lõpuga* adjektiive leidus materjalis kaheksa, vähem oli numeraale, pronomeneid ja üksikuid substantiive-adjektiive (nt *kalla*, *muska*, *musi* ja *püha*, mis võivad olenevalt kontekstist käituda nii substantiivide kui ka adjektiividenä) ning substantiiv või pronomeni *osa* (nt *osasi(d) naisi*).

Materjalis on varieeruvaid adjektiive vähem kui substantiive. Nii võiks oletada, et laiendist ja põhisõnast koosnevates fraasides, kus laiend (nt *kena*) on adjektiiv ja põhisõna substantiiv (nt *auto*), varieerub eelkõige substantiiv, ning adjektiivne laiend varieerumisele nii hästi ei allu (st pigem *kenasid autosi*, mitte *kenasi autosid*). Seda saab täpsemalt jälgida järgmises, fraasisisest analoogiat käsitlevas alapeatükis.

4.3. Analoogiamoodustus

Üks *sid-* või *si-lõpu* valiku põhjus võib olla fraasisisene analoogia. Kui fraas koosneb laiendist ja põhisõnast, on võimalik, et tüvemitmuslik laiend mõjutab põhisõna lõpuvalikut või tüvemitmuslik põhisõna mõjutab laiendi lõpuvalikut. Näiteks fraasid *uued autod* või *kenad naised*, kus esimese laiend peaks kirjakeele normingu järgi olema osastavas tüvemitmuslik ning põhisõna *sid-lõpuline*: *uusi autosid*. Teise fraasi laiend peaks olema *sid-lõpuline*, põhisõna aga tüvemitmuslik: *kenasid naisi*. Mõnel juhul kasutatakse aga *sid-lõpulis* osastavavormi asemel *si-lõpulist*: *uusi autosi* või *kenasi naisi*.

Järgnevatel tabelitel on toodud uue meedia korpuse failidest leitud ja kasutajaliidese päringutega saadud fraasid, kus laiend või põhisõna hälbib mitmuse osastavas kirjakeele normingust. Nende sagedust võrreldakse korpusest leitud kirjakeele normingule vastavate fraaside sagedusega.

4.3.1. Fraas *-si* + **-si*⁵ (nt *uusi osasi*)

Tabeli 1 esimeses veerus on fraasid, kus laiend on *ne-* või *s-lõpulise* sõna tüvemitmuslik vorm: mitmuse osastava *s* kuulub tüvesse ja mitmuse tunnus on *i*. Seega fraasi laiend on tüvemitmuses ja põhisõna on moodustatud esimese analoogial *si-lõpulisena*. Sõnaliigiliselt oli kõigi fraaside laiend adjektiiv, v.a adjektiivne pronomeni *teine*, ja põhisõna substantiiv. Tabeli 1 kolmandas veerus on samade fraaside kirjakeele normingule vastav kuju. Kuna kasutuskordi on vähe, ei ole suhtarve toodud.

Tabel 1.

-si ja **-si* fraasid uue meedia korpuses

Analoogiamoodustuslik fraas	Sagedus	Kirjakeele normingule vastav fraas	Sagedus
<i>järjestikusi tekstiridasi</i>	1	<i>järjestikusi tekstiridasid</i>	0
<i>lillelisi unenägusi</i>	2	<i>lillelisi unenägusid</i>	0
<i>sisemisi joudusi</i>	1	<i>sisemisi joudusid</i>	0
<i>teisi progesi</i>	1	<i>teisi progesid</i>	1
<i>uusi autosi</i>	2	<i>uusi autosid</i>	3
<i>uusi osasi</i>	1	<i>uusi osasid</i>	2
<i>uusi teemasi</i>	1	<i>uusi teemasid</i>	5
<i>värvilisi unenägusi</i>	3	<i>värvilisi unenägusid</i>	6
Kokku	12		17

Kaheksast uuritud fraasist neljas on kasutatud sagedamini kirjakeele normingule vastavaid vorme (*uusi autosid*, *uusi osasid*, *uusi teemasid*, *värvilisi unenägusid*). Ühega on nii analoogiamoodustust kui ka kirjakeele normingule vastavat fraasi kasutatud mõlemat üks kord (*teisi progesi(d)*) ning kolmes on analoogiamoodustust kasutatud sagedamini kui kirjakeele normingule vastavaid vorme (*järjestikusi tekstiridasi*, *lillelisi unenägusi*, *sisemisi joudusi*, viimase kirjakeelsetest variantidest otsiti nii *sisemisi joudusid* kui ka *sisemisi jõudusid*, aga kummagagi vastet ei leitud).

⁵ Fraaside kirjeldustes on kirjakeele normingust hälbimine märgitud tärniga.

4.3.2. Fraas *-si ja -si (nt *kenasi naisi*)

Tabeli 2 esimeses veerus on sagedamad fraasid, mille laiend on kirjakeele normingust hälbiv *si*-lõpuline mitmuse osastava vorm. Põhisõna on *ne-* või *s-*lõpuline sõna, mille mitmuse osastava *s* kuulub tüvesse ja mitmuse tunnus on *i*. Tabeli 2 kolmandas veerus on sama fraasi kirjakeele normingule vastav kuju.

Sõnaliigiliselt leiti uue meedia korpuse failide põhjal üks adjektiivist ja substantiivist koosnev fraas (*kenasi naisi*), ülejäänud fraasid moodustasid pronoomen *palju* ning pronoomen *teine* või *palju* ning substantiivid *inimene* ja *võimalus*.

Tabel 2.

*-si ja -si fraasid uue meedia korpuses

Analoogiamoodustuslik fraas	Sagedus	Kirjakeele normingule vastav fraas	Sagedus
<i>kenasi naisi</i>	4	<i>kenasid naisi</i>	7
<i>paljusi inimesi</i>	1	<i>paljusid inimesi</i>	12
<i>paljusi teisi</i>	2	<i>paljusid teisi</i>	10
<i>paljusi võimalusi</i>	1	<i>paljusid võimalusi</i>	1
Kokku	8		30

Kui eelmistes jaotistes leiti, et adjektiivid on pigem *sid*-lõpulised, on ka siin adjektiiv eelistatult *sid*-lõpuline ja analoogiamoodustusele pigem ei allu. See-eest allub analoogiamoodustusele pronoomen *palju*, millega leidis korpuses kolm fraasi (*paljusi(d) inimesi*, *paljusi(d) teisi*, *paljusi(d) võimalusi*) ning ühega neist oli analoogiamoodustuslikke ja kirjakeele normingule vastavaid fraase sama palju – mõlemat üks (*paljusi(d) võimalusi*).

Leidus ka selliseid fraase, mille mitmuse osastavas hälbivad kirjakeele normingust nii laiend kui ka põhisõna. Kaks korda kasutati fraasi *paljusi peresi*, selle kirjakeele normingule vastavat kasutusjuhtu *paljusid peresid* ei leitud ühtegi. Sel juhul pole aga tegu analoogiamoodustusega, kuna mõlemad on ühtmoodi *si*-lõpulised.

Andmete põhjal uuriti, kas pigem mõjutab laiend põhisõna või vastupidi. Fraase, kus põhisõna oli mõjutatud laiendist (tabel 1), oli 12, fraase, kus laiendit mõjutab põhisõna, oli 8 (tabel 2). Seega oli ühe kolmandiku võrra rohkem fraase, kus varieerub pigem põhisõna. See kinnitab ka sõnaliigi all oletatud, et varieerub eelkõige substantiiv ning laiend varieerumisele nii hästi ei allu. Kaisa Kasesalu (2012: 38) jõudis oma bakalaureusetöös vastupidisele tulemusele: laiendi vorm ei mõjuta põhisõna nii palju kui põhisõna vorm laiendit. Samas tuleb arvestada, et Kasesalu materjal oli kogutud küsitlusega ja uuriti lühikese ning pika mitmuse osastava analoogiat, mitte *sid*- ja *si*-lõpulise mitmuse osastava varieerumist.

Kokkuvõtteks võib oletada, et fraasisisesel analoogial pole mitmuse osastava *si*- või *sid*-lõpu valikul määrav roll, kuna analoogia põhjal loodud fraase on vähe. Samas on juba need vähesed näited tõestuseks, et analoogia mõju on olemas.

4.4. Paiknemine voozu alguses või lõpus

Selles peatükis tahetakse välja selgitada, kas ka tekstilised vormitunnused võivad varieerumist mõjutada. Võib arvata, et suulises kõnes mõjutavad varieerumist prosoodilised tunnused – lauserõhk. Kas aga prosoodilised tunnused ka spontaanse teksti kirjalikus vormis väljenduda saavad? Nii oletati, et voozu alguses või lõpus paiknemine võiks *sid*- või *si*-lõpu valikut mõjutada. Voozu on siin pigem tehniline mõiste: rida või tekstilõik, mis kuvatakse päringu ühes reas, näiteks üks rida teksti jututoas (mis võib sisaldada mitut lauset), üks kommentaar vms. Voozu lõpuks loeti ka kõik juhud, mil vormile järgnes emotikon või kirjavahemärk.

Uue meedia korpuse failidest uuriti, milliseid *si*- ja *sid*-lõpulisid vorme leidub nii voozude alguses kui ka lõpus. Esile tuli viis sõna, neli substantiivi ja üks adjektiiv: *auto*, *kena*, *lugu*, *nimi* ja *unenägu*. Et selgitada, kas konkreetne vorm paikneb pigem voozu alguses või lõpus, arvutati kasutuskordade protsent esinemiskordadest.

Esmalt vaadeldi *si*-lõpulisid vorme. Kuna *si*-lõpulistele vormidele kasutuskordi on enamasti vähem kui *sid*-lõpulisel, leidub neid veelgi vähem voozu alguses ja lõpus.

Tabel 3.

Viis *si*-lõpulist vormi uue meedia korpuse voozude alguses

Vorm	Sagedus kokku	Sagedus voozu alguses		Sagedus voozu lõpus	
		Sagedus	%	Sagedus	%
<i>autosi</i>	74	3	4,1	2	2,7
<i>kenasi</i>	45	5	11,1	1	2,2
<i>lugusi</i>	87	2	2,3	3	3,4
<i>nimesi</i>	90	6	6,7	1	1,1
<i>unenägusi</i>	49	1	2,0	6	12,2

Autosi, *kenasi* ja *nimesi* on eelistatult kasutusel voozu alguses, *lugusi* ja *unenägusi* voozu lõpus. Nii võiks üldistada, et *si*-lõppu kasutatakse pigem voozu alguses. Ootuspäraselt on voozu alguses ka loetelu ainus adjektiiv *kena*, kuna tõenäoliselt kasutatakse seda substantiivi laiendina. Protsentuaalselt kasutatakse kõige enam voozu lõpus aga *unenägusi*, mis on ootuspärane sooviga lõppevates voozudes *ilusaid unenägusi* vms. Näitevormide ja nende kasutuskordi voozu alguses või lõpus on aga liiga vähe, järeldamiseks, et *si*-lõpu voozu alguses paiknemine on üldine tendents.

Tabelis 4 vaadeldakse *sid*-lõpu paiknemist voozu alguses või lõpus ning võrreldakse seda sageduste koguarvuga.

Viis *sid*-lõpulist vormi uue meedia korpuse voorude alguses

Vorm	Sagedus kokku	Sagedus vooru alguses		Sagedus vooru lõpus	
		Sagedus	%	Sagedus	%
<i>autosid</i>	234	3	1,3	17	7,3
<i>kenasid</i>	142	9	6,3	1	0,7
<i>lugusid</i>	347	4	1,2	36	10,4
<i>nimesid</i>	392	18	4,6	36	9,2
<i>unenägusid</i>	148	1	0,7	21	14,2

Vaadates algvorme, paiknevad kõik substantiivid – *auto*, *lugu*, *nimi* ja *unenägu* – eelistatult vooru lõpus, ainus adjektiiv – *kena* – aga vooru alguses. See on jällegi ootuspärane tulemus, kuna adjektiiv substantiivi laiendina ei saaks paikneda vooru lõpus. Nii selgubki, et *sid*-lõpulised substantiivid on kasutusel eelistatult vooru lõpus ning *si*-lõpulised pigem vooru alguses. Seega eelistatakse vooru alguses lühemaid vorme ja vooru lõpus pikemaid.

5. Kokkuvõte

Artiklis vaadeldi üht eesti keele vormikasutuse – mitmuse osastava *sid*- ja *si*-lõpu – varieerumise juhtu ning vaadeldi konkreetseid tunnuseid, mis võiksid *sid*- ja *si*-lõpu valikut mõjutada. Põgusalt tutvustati kasutus põhise uurimismetoodika tähtsamaid printsiipe, millest materjali kogudes ja analüüsidest lähtuti. *sid*- ja *si*-lõpu varieerumise põhjustena kaaluti käändsõna muuttüüpi, sõnaliiki, fraasisisest analoogiat ja vooru alguses või lõpus paiknemist uue meedia korpuse materjali põhjal. Uurides internetikeelt, mitte ainult normeeritud kirjakeelt, leiti siinses töös ka sõnu, millega eelistatakse normingust hälbivat *si*-lõppu. Varasemates uurimustes on *sid*- ja *si*-lõpu varieerumist selgitatud kõne- ja murdekeelsuse, ökonoomsustaotluse jm-ga.

Neljast morfoloogilist varieerumist tingida võivast tunnusest esimene näitas mitmuse osastava *sid*- ja *si*-lõpu varieerumist enam muuttüüpides, kus *sid*-lõpp oli kirjakeelenormingu järgi mitmuse osastavas ainuvõimalik variant: *auto*- ja *ema*-tüüpi sõnad. Sõnaliik oli varieeruvatel sõnadel enamasti substantiiv, harva oli tegu adjektiividega. Fraasisisesel analoogial pole mitmuse osastava *sid*- või *si*-lõpu valikul määrav roll, kuigi vähesed näited osutasid, et pigem võib laiend mõjutada põhisõna lõpuvalikut, mitte vastupidi. Vooru alguses ja lõpus paiknemist uurides selgus, et *sid*-lõpulised substantiivid, erinevalt adjektiividest, on kasutusel eelistatult vooru lõpus ning *si*-lõpulised pigem vooru alguses. Välja toodi sõnad, mille puhul eelistati kirjakeele normingust hälbivat mitmuse osastava vormi. Siinjuures oletati, et üksiksõnu võidakse käänta mõne teise paradigma eeskujul, st tegu on tüübianaloogiaga, mis olevalt sõna silbistruktuurist võib varieerumisel oluline olla. Kuna enamasti

oli tegu argikeelsete sõnadega, mitte normikirjakeelde kuuluvate sõnadega, saaks n-ö hälbiva vormivaliku eelistamist põhjendada kasutuspõhisusega – keelekasutajate harjumusega ja ehk ka süveneva kasutustavaga.

Käsitluses keskenduti ühe allkeele – internetikeele – mitmuse osastava *sid-* ja *si-lõpu* varieerumise juhtudele. Ühe keelenähtuse varieerumise juhud peaksid tooma selgust eesti keele morfoloogilisse varieerumisse üldisemalt. Püüti vastata küsimusele, missugused tunnused ühe nähtuse morfoloogilisi valikuid mõjutavad. Siinsest käsitlusest ilmneb, et *sid-* ja *si-lõpu* varieerumist saab seletada peaaegu kõigi nelja tunnusega või nende koosmõjuga.

Artikli valmimist on toetanud SA Eesti Rahvuskultuuri Fondi Wiedemanni fond.

Kirjandus

- Barlow, Michael, Kemmer, Suzanne 2000. Introduction: A usage-based conception of language. – Usage-based Models of Language. Toim M. Barlow, S. Kemmer. Stanford–California: CSLI Publications, lk vii–xxviii.
- Ehala, Martin 1997. Eesti morfoloogia olemus. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 370–383.
- EKG = Mati Ereht, Reet Kasik, Helle Metslang, Henno Rajandi, Kristiina Ross, Henn Saari, Kaja Tael, Silvi Vare 1995. Eesti keele grammatika I. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut.
- EKK = Mati Ereht, Tiiu Ereht, Kristiina Ross 2007. Eesti keele käsiraamat. 3., täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Esilon, Pille 2013. Kahe keelekasutusvariandi võrdlus: morfoloogilised klassid ja klastrid. – Lähivertailuja. Lähivõrdlusi, nr 23, lk 13–38.
- Esilon, Pille 2014. Eesti vahekeele korpus. – Keel ja Kirjandus, nr 6, lk 436–451.
- Habicht, Külli 2006. Meie muutuv kirjakeel. – Oma Keel, nr 1, lk 12–19.
- Habicht, Külli, Keevalik, Leelo, Tragel, Ilona 2006. Keele muutumine kasutuskontekstis. – Keel ja Kirjandus, nr 8, lk 609–625.
- Kaalep, Heiki-Jaan 2010. Mitmuse osastav eesti keele käändesüsteemis. – Keel ja Kirjandus, nr 2, lk 94–111.
- Kasesalu, Kaisa 2012. Vormiharmonia mitmuse vormide moodustamisel. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut.
- Kukk, Inga 2010. Kõnekeelsus õpilaskirjandites. Magistritöö. Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut.
- Langacker, Roland W. 1987. Foundations of Cognitive Grammar, Vol. 1: Theoretical Prerequisites. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, Roland W. 1988. A usage-based model. – Topics in Cognitive Linguistics. (Current Issues in Linguistic Theory 50.) Toim Brygida Rudzka-Ostyn. Amsterdam: Benjamins, lk 127–161.
- Langacker, Roland W. 2000. Introduction: A usage-based conception of language. – Usage-Based Models of Language. Toim M. Barlow, S. Kemmer. Stanford–California: CSLI Publications, lk 1–63.
- Metslang, Ann 2012. Varieeruva vormistikuga muuttüüpide osastava käände kasutus eesti kirjakeeles. Magistritöö. Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut.
- Metslang, Ann 2013. Osastava käände vormide kasutamisest eesti kirjakeeles. – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 507–520.

- Penjam, Pille 2008. Eesti kirjakeele *ma-* ja *da-*infinitiiviga konstruktsioonid. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 23.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Rätsep, Huno 1979. Eesti keele ajalooline morfoloogia II. Tartu: Tartu Riiklik Ülikool.
- Sahkai, Heete 2011. Teine grammatika. Eesti keele teonimede süntaks konstruktsioonipõhises perspektiivis. (Tallinna Ülikool. Humanitaarteaduste dissertatsioonid 25.) Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Soodla, Karin 2010. Morfoloogilisi, morfosüntaktilisi ja sõnamoodustuslikke nähtusi eesti internetikeeles. Magistritöö. Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut.
- Tomasello, Michael 2003. Constructing a Language: A usage-based theory of language acquisition. Cambridge (Mass.)–London: Harvard University Press.
- Trummer, Ireen 2005. Mitmuse osastava käände vormide kasutus eesti kirjakeeles. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut.
- Valmet, Aino 1956. Pluurali partitiiv eesti vanemas kirjakeeles (1542–1857). Kandidaadiväitekiri. Tartu Ülikooli eesti ja üldkeeleteaduse instituut.

Variation in the partitive plural *sid-* and *si-* endings: A usage-based analysis

Keywords: morphology, variation, partitive, Internet language, noun, Estonian

This study investigates the choice between the partitive plural case *sid-* and *si-* endings as manifested in Internet Estonian. The *sid-* ending is grammatically correct in Standard Estonian, whereas the *si-* ending is not. However, the *si-* ending is known to occur in student essays as well as in online communications. The research question examined in this study was which words exhibit more variation in terms of the *sid-* and *si-* endings. The words were considered from the aspects of inflectional type, part of speech, phrase analogy, and position in the turn.

The material analysed comes from new media texts available in the text corpora of the University of Tartu. The preference for the *sid-* or *si-* ending is explained from the usage-based theory.

The results of the study indicate that *sid-* and *si-* endings tend to vary more if the words belong to the *auto* or *ema* inflection types. In part-of-speech terms, nouns vary more than adjectives. But it should be kept in mind that the analysed material included more nouns than adjectives. As for phrase analogy, the head depends on the modifier more frequently than the modifier depends on the head. According to the position in the turn, the *sid-* ending forms are more likely to occur at the end of the turn, while the *si-* ending forms rather belong to the beginning of the turn. The most frequent words preferring the *si-* ending over the *sid-* ending were *image* ‘image’, *kalla* ‘darling sl.’, *mersu* ‘Mercedes-Benz car’, *musi* ‘sweetie, lit. kiss’, *muuvi* ‘movie sl.’, *naiska* ‘woman sl.’, *noku* ‘penis sl.’, *norm* ‘normal sl.’, *pube* ‘teenager sl.’, *semu* ‘buddy’, *soovilugu* ‘request song’, *soprano* ‘The Sopranos series’, *spoila* ‘spoiler’, *sudoku* ‘sudoku’, and *vibu* ‘bow’.

Ann Metslang (b. 1988), MA, doctoral student of Estonian and Finno-Ugric Linguistics at the University of Tartu, ann.metslang@ut.ee